

Surse pentru o posibilă istorie a personalităților: fondurile personale și familiale

Drd. FILOFTEIA RÎNZIȘ

La început de mileniu și secol, Arhivele Naționale ale României, instituție de stat creată în urmă cu peste 170 de ani, cu menirea de a aduna și proteja documentele, se află în plin proces de reformă și modernizare a întregului său sistem, astfel încât exercitarea atribuțiilor majore ce îi revin în crearea, administrarea, conservarea și folosirea Fondului Arhivistic Național să atingă cotele exigențelor societății românești contemporane.

Trăinicia peste veacuri a Arhivelor Naționale se explică, în primul rând, prin faptul că societatea a înțeles rolul major pe care instituția îl are în conservarea și protejarea tezaurului arhivistic românesc, apoi prin valoarea istorico-documentară a fondurilor și colecțiilor arhivistice pe care aceasta le administrează (peste 30 000 de fonduri și colecții ce însumează circa 280 000 metri de arhivă) și interesul tot mai larg față de documentul de arhivă ca izvor istoric și probă juridică, manifestat de către organizațiile publice și private, de cetățenii români și străini.

Considerăm că este util ca, în cele ce urmează, să facem unele aprecieri în legătură cu primele intrări de arhive personale și familiale în depozitele Arhivelor Naționale și cu preocupările conducătorilor acestei instituții pentru îmbogățirea tezaurului arhivistic național.

Dacă la înființarea lor, Arhivele Statului au avut atribuția de a „...ține în bună păstrare hârtiile cele vechi, diplomaticești, administrative, milițienești și cele judecătorești”, treptat, an după an, își vor găsi locul în depozitele instituției și alte genuri de arhive, la fel de prețioase, așa cum sunt arhivele create de diferite persoane și familii.

Astfel a procedat Cezar Bolliac, director al Arhivelor Statului în perioada 1864-1866, prin apelul său din 26 august 1864 în care arăta că Arhivele au menirea „...de a aduna din orișice parte se vor afla toate actele atingătoare de dreptățile și pronomiele țării...”¹. Rezultatele s-au arătat curând, persoane particulare începând să depună la Arhive documentele pe care le dețineau.

Constantin D. Aricescu, director al Arhivelor Statului între anii 1869-1870, 1871-1876 a avut preocupări de îmbogățire a fondului documentar prin achiziționarea de documente păstrate la particulari, solicitând pentru aceasta

---

¹ *Figuri de arhiviști*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1971, p. 118.

Ministerului Instrucțiunii ca în bugetul Arhivelor să fie incluse și sume de bani pentru cumpărarea de documente.²

Sever Zotta, director la Arhivele din Iași în anii 1912-1934, deși nu avea, în bugetul instituției, bani destinați achiziționării de documente, a convins particularii să depună la Arhive documentele pe care le păstrau. În acest mod, au ajuns în depozite documente de la prietenul său, Pavel Gore³. De asemenea, bogata arhivă particulară creată de Nicolae Rosetti-Roznoveanu⁴ a ajuns, pentru un timp, în depozitele Arhivelor Iași. Sever Zotta a mers la palatul Stânca, județul Iași, i-a determinat pe urmașii acestuia să ofere documentele pentru achiziționare, de aici fiind cumpărate abia în anul 1944 de Arhivele Statului din București.

Un rol important în strângerea de arhive particulare l-a avut și Franz Zimmermann, arhivar șef la Sibiu între anii 1875-1906. Acesta a cerut foștilor funcționari ai orașului și ai Universității săsești să cedeze Arhivei Sibiului documentele proprii.

Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului în perioada 1923-1939, considera că „...una dintre îndatoririle principale ale Arhivelor Statului este de a colecționa documentele și manuscrisele vechi ce se găesc în comerț sau la particulari și sunt astfel expuse, de cele mai multe ori, să fie distruse sau înstrăinate”⁵. În acest sens, pornind de la convingerea că particularii „...nu sunt în realitate proprietari ai acestui material, ci au numai calitatea de a fi deținătorii unei părți din averea națională...”⁶, va trimite salariați ai Arhivelor să caute și să cumpere documente în toată țara. Grijă pentru creșterea fondului documentar s-a exprimat la Constantin Moisil și prin strădania de a înființa noi direcții ale Arhivelor Statului la Târgu Mureș și Craiova și subdirecții la Timișoara și Năsăud.

Iuliu Moisil, director al noului Muzeu al Năsăudului (1931) și al Subdirecției Arhivelor Statului din Năsăud, înființată în anul 1937, s-a remarcat și prin eforturile depuse pentru aducerea arhivelor particulare atât de bogate ale Năsăudului în Arhivele Statului. În anul 1937, Iuliu Moisil publica, în revista „Arhiva Someșană”, un apel adresat românilor „...iubitori de trecutul nostru să dăruiască acestui muzeu național orice acte de naștere, de studii, de servicii ale diferitelor persoane, familii, monografii de sate”⁷. În Arhivele Năsăudului au ajuns mai întâi arhivele colecționate și create de Virgil Șotropa, Alexa David, Iuliu Moisil și Artene Mureșan, artizanii muzeului năsăudean. De altfel, aceste

---

² *Ibidem*, p. 162.

³ *Ibidem*, p. 234.

⁴ *Ibidem*, p.235, astăzi în Colecția *Achiziții Noi*.

⁵ *Ibidem*, p.273.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p.305.

arhive personale precum și ale lui Ioan Ciocan, Florian Porcius, Artemie Publiu Alessi sunt înregistrate în *Inventarul Arhivelor Statului*⁸, publicat în 1939, sub titlul *Arhiva Muzeului Grăniceresc al Năsăudului*.

La Cluj, la scurt timp după înființarea direcției regionale a Arhivelor Statului (1920) se preiau și arhive vechi particulare ale unor familii⁹ ca Barcsay, Kémény, Csató, Doboly și Récsy, care se aflau în sediul Prefecturii Alba.

La Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale a existat o preocupare constantă pentru achiziționarea, prin donație sau cumpărare, a documentelor create de persoane și familii. Cu siguranță, acestea au ajuns de timpuriu în depozitele sale (avem deja exemplul pentru arhiva *Nicolae Rosetti-Roznoveanu*), prima mențiune este cunoscută pentru anul 1904, dată la care sunt înregistrate intrări de documente în colecția *Donații*, viitoarea colecție *Achiziții Noi*. Arhiva lui Bogdan Petriceicu Hașdeu a fost înregistrată la intrări în anul 1950, a lui Victor Slăvescu în 1953, cea a lui V.G. Morțun a fost depusă în anul următor, documentele familiei Stârcea au fost preluate în anul 1955, iar ale familiei Cantacuzino în anul 1956. După acest an numărul intrărilor de documente create de personalități și familii a început să crească constant.

La Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale o parte dintre arhivele create de personalități au fost depistate în fondul *Mitropolia Greco-Catolică din Blaj*. Așa este cazul lui George Anghel, care, probabil după pensionare, în anul 1869, și-a depus arhiva proprie spre păstrare la Mitropolie, precum și a fragmentelor de fond aparținând lui Timotei Cipariu, Dimitrie Moldovan și Ioan Micu Moldovan.

Pentru Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale putem sublinia că arhiva lui Octavian Lupăș a fost donată de moștenitorii acestuia în anul 1976.

La Arhivele din Argeș, de exemplu, documentele create de Nicolae Leonăchescu-Nandrașu au fost donate în anul 1981.

Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale a achiziționat prin donație mai multe colecții personale, printre care amintim colecția *Constantin I. M. Făinișă*, preluată în anul 1972, și colecția *Dumitru Andone*, intrată în depozite în anul 1975.

Pentru Direcția Județeană Botoșani a Arhivelor Naționale rețin atenția donațiile făcute de creatorii unor colecții: Alexandru D. Faliboga a donat documente în anii 1968, 1971 și 1975, iar Eugen G. Nicolau în anul 1986.

Direcția Județeană Brăila a Arhivelor Naționale se remarcă prin valoroase intrări de documente. Astfel, documentele aparținând lui Ion N. Dianescu au fost

⁸ *Inventarul Arhivelor Statului-București-Cernăuți-Chișinău-Cluj-Craiova-Iași-Năsăud-Timișoara-Brașov*, 1939, 398 p.

⁹ *Arhivele Statului-125 ani de activitate. 1831-1956*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1957, p. 133.

donate de fiica sa, Doina Sabian Dianescu, în anul 1996; fondul *Aricescu* a fost inițial constituit ca fond personal, dar preluările ulterioare, din anii 1978 și 1983, au dus la transformarea acestuia într-un fond familial; documentele familiei Hasnaș au fost depuse de Victoria Elena Paulopol, fiica lui Gh. Hasnaș, în anul 1976, iar colecția *Panait Istrati* a fost constituită în anul 1990 ca urmare a desprinderii unor piese documentare din colecția *Enescu Lucian* și din colecția *Documente*.

Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale a preluat, în anii 1960 și 1975, Colecția de documente a Bibliotecii ASTRA Brașov, formată, la rândul său, din donații de arhive create de diferite personalități și familii.

Pentru Arhivele din Constanța amintim că fondul familial *Mastero* a fost donat de Rose Marie Mastero în anul 1978.

La Arhivele din Caraș-Severin colecția *George Catană* a fost donată în anul 1975 de profesorul Vasile Nemiș, care depistase documentele în clădirea Liceului Pedagogic din Caransebeș, fondul *Dragalina* a fost donat în anul 1972 de locotenent-colonel Liviu Groza, un pasionat istoric și colecționar.

Se considera că cele mai vechi arhive familiale de pe teritoriul României sunt cunoscute în Transilvania, constituirea lor începând cu secolul al XIII-lea, iar în Țara Românească și Moldova de la sfârșitul secolului al XIV-lea¹⁰. Fondurile arhivistice menționate nu conțin informații foarte exacte în legătură cu acest subiect, dar existența unor documente foarte vechi, în astfel de arhive, precum și a unora extrem de noi, ne determină să apreciem că, procesul de creare a arhivelor familiale și personale este continuu și de durată, practic, acesta neîncheindu-se atâta vreme cât omenirea va avea ceva de comunicat și consemnat în scris, indiferent pe ce suport. Arhiva familiei *Ugray-Bölönyi* păstrată la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale conține un document emis în anul 1295, iar în fondul personal *Nicolae Nitreanu* de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale au fost incluse documente emise în anii 1999 și 2000.

Documente foarte vechi se află și la Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, în fondul familiei *Apor din Turia de Jos*, județul Covasna (1325), la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, în donația D. Z. Furnică, este păstrată o poruncă din anul 1435 a domnului Moldovei, Ștefan al II-lea, referitoare la comerțul cu negustori brașoveni; la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, în fondul personal *Alexandru Cernat* (1448), la Direcția Județeană Alba, în fondul familial *Haller* (1455), la Argeș, în fondul *Nicolae Leonăchescu-Nandrașu* (1515), la Bistrița-Năsăud, în colecția *Iulian Marțian* (1515) și la Bacău, în fondul *Gheorghe Cristea* (1546).

---

¹⁰ M. Ciucă, *Arhivele existente în depozitele Arhivelor Statului și la alți deținători*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4, 1978, p.435–436.

Piese de documentare ce intră în structura fondurilor personale și familiale au fost create în epoci istorice diferite, fie în evul mediu, fie în perioada modernă sau în cea contemporană. Indiferent de anul emiterii acestora, de limitele istorice sau politice, fondarea documentelor a avut ca bază respectul față de creatorul acestora.

În Transilvania, arhiva familială s-a născut o dată cu obținerea primului privilegiu de proprietate în favoarea unui membru al familiei sau de către întreaga familie și se va îmbogăți prin noi acte de donație sau înglobate prin căsătorii. Arhiva familială¹¹ a fost supusă unui proces continuu de compunere, descompunere și reintegrare. Căsătoriile, moștenirile și divorțurile au dus fie la dezvoltarea arhivei unei familii, fie la înghițirea unora de către altele. Arhiva se păstra, de regulă, la reședința familiei, era transmisă din generație în generație, o dată cu proprietățile și prerogativele familiale, și se bucura de o atenție deosebită, documentele fiind des uzitate în procese de proprietate, împărțiri de avere și succesiuni.

Arhivele familiale create în epoca medievală au avut diverse forme de evidență, de la simple liste până la registre realizate de arhivari calificați¹², întâlniți, în Transilvania, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, păstrarea cu grijă a diplomelor și privilegiilor de danie sau de confirmare a dreptului de proprietate și a nobilității familiei, sau a unora dintre membrii acesteia, rămânând de cea mai mare importanță.

Cu trecerea timpului, asemenea arhive au dispus de sisteme de ordonare și evidență, cel puțin în Transilvania, asemănătoare cu cel folosit în cancelariile instituțiilor administrative și judecătorești. Astfel, actele unei moșii au fost grupate la un loc și au format o fascicolă, ele fiind ordonate potrivit numărului de înregistrare, numărului de bază sau după alte criterii. Restul actelor, care nu aveau legătură cu domeniile familiei, având un caracter general sau special, erau grupate în alte fascicole, după conținut, denumite potrivit acestuia. După ordonare, documentele erau trecute în registre și regestate. Pentru unele fonduri familiale transilvănene s-au păstrat registrele de evidență a documentelor, acestea fiind o dovadă a ordonărilor succesive suferite de arhiva unei familii, pentru altele nu s-au păstrat decât documente care poartă pe verso vechile cote sau numere de registru¹³.

¹¹ Maria Ursuțiu, *Formarea și funcționarea unei arhive familiale feudale transilvănene*, în „Revista Arhivelor”, 2, 1973, p. 187-192.

¹² L. Ursuțiu, *Considerații privind tehnica prelucrării arhivelor familiale feudale*, în „Revista Arhivelor”, 4, 1972, p. 589-593.

¹³ D.J.A.N. Covasna, fond *Hamar*, din Alungeni.

Pentru arhivele personale, momentul apariției și procesul de dezvoltare a acestora sunt mai puțin cunoscute, dar, cu siguranță, formarea și îmbogățirea lor cu noi documente au parcurs un flux asemănător cu cel al arhivelor familiale.

Constituirea arhivelor personale a avut ca punct de pornire, probabil, tot emiterea vechilor acte de danie sau confirmare a stăpânirii unor proprietăți. La acestea se vor adăuga treptat actele provenite din administrarea moșiilor și a altor bunuri imobile, cele rezultate din exercitarea unor dregătorii, funcții sau profesii, condicile de socoteli și venituri și actele personale. Corespondența este și ea nelipsită din arhiva personală și s-a bucurat de atenție specială din partea creatorilor care au ordonat-o pe emitenți și destinatari. Tot astfel vor fi tratate și manuscrisele operelor literare și artistice, care prin valoarea lor culturală sporeau importanța unei arhive personale.

Nu cunoaștem cu exactitate momentul constituirii primelor arhive personale, dar vechimea documentelor care intră în componența lor și numărul considerabil de asemenea arhive conservate până astăzi ne determină să apreciem că acestea au apărut destul de timpuriu, în secolul al XVIII-lea fiind deja formate. De asemenea, nu putem face precizări în legătură cu formele incipiente de evidență a documentelor incluse în arhivele personale, cu siguranță că cei care dețineau asemenea arhive și-au întocmit o simplă listă, iar mai târziu un registru unde erau numerotate și rezumate actele ce compuneau respectivă arhivă personală.

Păstrarea arhivelor familiale și personale la destinatar, războaiele, tulburările interne, calamitățile naturale sunt tot atâtea cauze care au dus la răvășirea lor, la dispariția sau împutinarea acestora și la pierderea instrumentelor de evidență.

După cum am văzut, arhivele personale și familiale au fost create de persoane și familii diverse, în epoci istorice diferite și au intrat în depozitele Arhivelor Naționale, de asemenea, la intervale de timp diferite. În general, astfel de arhive nu se mai păstrează astăzi potrivit sistemelor de ordonare utilizate de creator (cu excepția celor create în Transilvania), după intrarea lor în depozite ale Arhivelor de Stat, documentele fondurilor familiale și personale fiind în mare parte supuse ordonării și inventarierii pe baza principiilor arhivistice științifice moderne, menținându-se în forma inițială doar cele care au intrat astfel în circuitul științific.

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale conservă cu predilecție arhive create de instituții centrale, fonduri personale, familiale și colecții de documente de mare importanță. La direcțiile județene ale Arhivelor Naționale sunt gestionate fondurile arhivistice create de instituții, întreprinderi și bănci zonale, personalități și familii de interes local (unele dintre acestea dețin și fonduri sau fragmente de fonduri create de mari personalități și familii), precum și numeroase colecții de documente.

Între cele mai valoroase și interesante tipuri de fonduri existente în Arhivele Naționale ale României se numără și fondurile și colecțiile personale și familiale. Peste 1 500 de asemenea arhive create de personalități românești și străine, de familii importante sau mai puțin importante în istoria poporului român sunt prelucrate și protejate cu grijă în depozitele Direcției Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, Direcției Municipiului București și la cele 40 de direcții județene ale Arhivelor Naționale.

Documentele ce intră în componența unor astfel de fonduri fac cunoscut locul personalităților în societate, dezvăluie viața particulară a creatorilor de arhive, conturează zbaterile, succesele și neîmplinirile acestora, dorințele îndeplinite sau neatinse niciodată, descriu complexitatea relațiilor dintre membrii unor familii, prietenii și dușmăniile, faptele importante și măruntele crâmpete din viața oamenilor importanți, a celor simpli sau a marilor și micilor familii.

Istoria nu s-a scris și nu va fi scrisă numai pe baza documentelor administrative, oficiale, alături de acestea este important să fie semnalate și fructificate arhivele personale, create de cei care fac istoria pas cu pas. Cele două tipuri de arhive – oficiale și particulare – se completează reciproc, dar cele din urmă dau originalitatea, culoarea, spiritul și mentalitățile unei epoci. Arhivele personale și familiale sunt în aceeași măsură viață și istorie.

Documentele cuprinse în fondurile și colecțiile personale și familiale au fost create de politicieni și oameni de știință, nobili și boieri, diplomați, profesori, medici, avocați, economiști, arhitecți, ofițeri, preoți, ziariști și redactori, cineaști și regizori, istorici, arhiviști, scriitori și artiști plastici, de renume sau mai puțin cunoscuți, din țară și din afara granițelor României.

Deosebita valoare a pieselor documentare ce compun asemenea arhive nu poate fi discutată, ele oferind un complex de informații, puțin cunoscute și studiate sau cercetate în special ca sursă pentru descrierea și analiza vieții politice. Arhivele personale și familiale prezintă, la un moment dat, mai mult interes decât arhivele administrative sau politice, de exemplu. Ele favorizează aprofundarea vechilor studii, explicarea unor fenomene istorice și evenimente politice controversate, precum și extinderea domeniilor de investigare prin abordarea unor noi, specializate. Scrierea istoriei devine mai atractivă, mai apropiată de realitatea vieții cotidiene, fenomenele politice sau sociale îmbrăcând haina epocii, cu tradițiile și specificul transmis de creatorii arhivelor personale și familiale.

Deși nu ne-am propus o analiză profundă a conținutului fondurilor familiale și personale, în cele ce urmează dorim să menționăm, totuși, importanța câtorva fonduri și arhive personale și unele genuri de documente conținute de astfel de arhive.

De la început, apreciem valoarea specială a scrisorilor, a ilustratelor și chiar a cărților de vizită, ce scot la lumină momente inedite din viața marilor

personalități și a oamenilor obișnuiți. Remarcăm scrisorile conservate în fondurile familiale Balș, Bălăceanu, Bengescu, Brâncoveanu, Cantacuzino, Cicio-Pop, Chrissoveloni, Ghica, Greceanu, Haller, Hasnaș, Kemény, Mavrocordat, Simu, Porcia, Suțu, Sturdza, Ugray-Bölönyi și Ūrményi, în fondurile personale ale politicianilor, diplomaților, istoricilor, juriștilor, scriitorilor sau artiștilor: Anton Alexandrescu, Constantin Argetoianu, George Barițiu, Nicolae Bagdazar, Alexandru Beldiman, Ion C. Cantacuzino, Petre P. Carp, Timotei Cipariu, George Enescu, Onisifor Ghibu, Solomon Halița, Octavian Lupaș, Iuliu Maniu, Alexandru Marghiloman, Iuliu Marțian, Paolo Mercuri, Jean Mihail, Gheorghe Moroianu, Elena Davila-Perticari, Ioan Rațiu, Vasile Stoica, Aida Vrioni.

Deosebit de importante sunt caietele cu însemnări zilnice, amintirile sau memoriile unora dintre creatorii de arhivă. Acestea pot fi cercetate în fondurile: Acterian, Constantin Argetoianu, Lazăr Stan Belcin, Bengescu, Henri Berthelot, Cantacuzino, Caradja, Armand Călinescu, Emil Cerkez, Octavian Goga, Pavel Jumanca, Ludovic Kónya, Octavian Lupaș, George Nenișor, Nicolae Nitrean, Ion Pelivan, Savel Rădulescu, Alexandru Serescu, Vasile Tănăsescu, Nistor Teodorescu și mulți alții.

Fondurile personale și familiale abundă de manuscrise ale lucrărilor științifice și literare, de cursuri și note de curs sau de caiete cu notițe luate în anii de studiu. Asemenea genuri de documente se regăsesc în fondurile și colecțiile: Sigismund Justh, Traian Mager, Vasile Popeangă, Nicolae Leonăchescu-Nandrașu, Marin Tohăneanu, Vincențiu Bunyitay, Camil Baltazar, Emil Chița, George Coșbuc, Virginia Grivase, Vasile Petri, Florian Porcius, Emil Precup, Hasnaș, George Catană, Aurel Goian Poenariu, Petre Vintilă, George Bacovia, Teodor Bălan, Paul Bataillard, Damian Bogdan, Alexandru Boldur, Nichifor Crainic, Bucura Dumbravă, Titus Hotnog, Gheorghe Lipovan, Alexandru Macedonski, Jean Mihail, Ion Pelivan, Ion Podea, Petru Râmneanțu, Marcel Romanescu și Aurelian Sacerdoțeanu.

La toate acestea se adaugă o multitudine de brevete de acordare o unor ordine sau distincții militare și științifice, schițe și arbori genealogici, plicuri cu valoare filatelică, amprente sigilare, sigilii poștale, partituri muzicale, desene, gravuri, stampe și timbre, colecții de ziare și reviste.

Fotografiile și albumele de fotografii păstrate în multe dintre arhivele personale sau de familie dezvăluie publicului chipurile acelor care au creat sau colecționat asemenea mărturii istorice, sau ale rudelor și prietenilor acestora. În multe situații personalități marcante în diferite domenii de activitate proiectează siluetele orașelor și clădirilor de altădată, interioarele unor case boierești, vestimentația și coafurile de epocă.

Studiind asemenea izvoare documentare, învățăm că nimic din ceea ce există astăzi făurit de mintea și mâna omului nu a fost creat fără zbatere,

implicare și dăruire, fără renunțări și sacrificii ce au curs ceas de ceas și zi de zi, clădirea unui anume lucru sau fapt fiind rostul și puterea vieții unei persoane, a societății în ansamblul său.

Evidențiem valoarea și complexitatea informațională a colecției *Scriitori și artiști români și străini* păstrată la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Majoritatea documentelor din colecția amintită au intrat în patrimoniul Arhivelor Naționale prin cumpărare sau donație, astfel că pentru facilitarea accesului la ele au fost organizate mici „fonduri” personale sau familiale, ordonate alfabetic în funcție de numele creatorilor.

Din colecția *Scriitori și artiști români și străini*, remarcăm corespondența poetului Vasile Alecsandri purtată cu regele Carol I și regina Elisabeta, referitoare la serbările de la Mănăstirea Putna dedicate comemorării morții voievodului Ștefan cel Mare, precum și o scrisoare din anul <1879> primită de la Ion Ghica, în care este prezentată moartea scriitorului Nicolae Filimon¹⁴.

Interesante și pline de culoare sunt scrisorile actriței Agatha Bârsescu, cu referire la spectacolele de teatru susținute la Cernăuți în anul 1924, ale lui Alexandru Macedonski adresate lui Victor Bilciurescu, cele ale lui Ion Luca Caragiale trimise fraților Șaraga, ale lui Panait Cerna adresate lui Mihail Dragomirescu și Alexandru Marghiloman.

Mai puțin cunoscute sunt scrisorile primite de Emil Gârleanu de la Dumitru Nanu. Una dintre ele, din anul <1914>, se referă la accidentul suferit de Mihail Dragomirescu: „Săracu Dragomirescu! Ți-aduci aminte când ne spunea el la masă «mie de un singur lucru mi-e frică: de accidente. De moarte idioată». Și tocmai de aceasta să aibă parte. Câtă muncă pe bietul om, să plece de jos, de la picioarele goale ca copil, și când muncise din răpuzeri, și ajunsese acolo unde ambiționase, când îngenunchiase pe prietenii lui cei mai de aproape și în același timp dușmanii lui, când avea revista pe lângă o catedră – deodată să se prăbușească într-o prăpastie cu trăsură și nevestă”. Într-o altă scrisoare este descris Cincinat Pavelescu: „Iată mai bine de o săptămână de când mă găsesc în apropierea «Monseniorului» Cincinat <la Verești-Dumbrăveni>. E unul din cei mai «suportabili» bărbați bogați din câte mi s-au întâmpnat să cunosc în viață. În discuție devine plăcut, interesant chiar”¹⁵.

Din arhiva poetului Radu Gyr exemplificăm cu o scrisoare referitoare la poetul național Mihai Eminescu: „Nu-l iubesc pe Mihai Eminescu numai pentru «filosofia lui». Nici numai pentru «gândirile lui grele de sevă». Îl las să-l iubească pentru aceste filosofii, spiritele didactice și ... profesorii de literatură. Îl iubesc pe Eminescu pentru șuvoaiele de mare sensibilitate care gâlgăie în lirica

¹⁴ D.A.N.I.C., colecția *Scriitori și artiști români și străini*, Vasile Alecsandri, dosar 8.

¹⁵ *Ibidem*, Emil Gârleanu, dosar 4.

lui; pentru marile lui zbateri de armonii; pentru toate azururile și mărire și violoncelele lui de maestru cu fruntea în zenit. Îi iubesc pentru îmbinarea de noi imagini și orizonturi; pentru tehnica nouă pe care i-a dat-o expresiei; pentru cuvântul pe care l-a vrăjit, cu mâini de argint și l-a făcut flacăra, piept de vultur, ocean, gleznă de ciută sau frunză susurată în lună ... Pentru gândirea lui adâncă, pentru sensul lui «filosofic» îl admir pe urmă, și nu ca poet, ci ca profund gânditor. Scrisorile sale, de pildă, mă farmecă întâi, prin poezia absolută, și apoi, abia mă întristează satira lor filosofică”¹⁶.

Între documentele incluse în arhiva *Titu Maiorescu* se detașează una din scrisorile primite de la Ștefan Luchian, ce cuprinde aprecieri despre Mihai Eminescu: „Încântat și pătruns adânc de poeziile lui Mihail Eminescu, am crezut că orice român trebuie să cunoască pe acest mare poet care, după cum ați zis Dvs., a personificat în sine cu atâta strălucire ultima fază a poeziei române de astăzi. Făcând portretul lui Eminescu, am căutat să-l reprezint așa cum adesea obișnuia să stea, în odaia lui tăcută, lângă masa de brad și să cugete, să trăiască în lumea ce-o visa”¹⁷.

Colecția cuprinde și manuscrise ale unor opere literare create de scriitorii români: de la Tudor Arghezi se păstrează manuscrisul volumului de poezii *Cărticică de seară*¹⁸, de la Dimitrie Bolintineanu manuscrise ale unor poezii și legende¹⁹, iar pentru Mircea Eliade ne rețin atenția manuscrisele unor articole publicate în „Universul Literar” sub titlul *Șarpele, fratele soarelui, Pantheonul indic și Magna Mater*²⁰. Opera poetului Ion Minulescu este reprezentată prin manuscrisul poeziilor *Strofe pentru toată lumea*²¹, cu note de tehnoredactare, iar activitatea lui Constantin Noica este ilustrată prin manuscrisele articolelor *Civilizație și goluri și Păcatul în lumea contemporană*²² publicate în „Universul Literar” în anul 1937 (iunie-august).

O serie de mici fonduri personale incluse în colecție cuprind documente create de unii istorici români. Astfel, de la Vasile Pârvan²³ semnalăm un caiet de geografie, pentru Grigore Tocilescu²⁴, teza de elev pentru clasa a V-a la Liceul „Sf. Sava”, din anul 1867, iar de la A.D. Xenopol²⁵ chitanțe și un anunț al

¹⁶ *Ibidem*, Radu Gyr, dosar 1.

¹⁷ *Ibidem*, Titu Maiorescu, dosar 1.

¹⁸ *Ibidem*, Tudor Arghezi, dosar 4.

¹⁹ *Ibidem*, Dimitrie Bolintineanu, dosar 2, 3.

²⁰ *Ibidem*, Mircea Eliade, dosar 1.

²¹ *Ibidem*, Ion Minulescu, dosar 1

²² *Ibidem*, Constantin Noica, dosar 1.

²³ *Ibidem*, Vasile Pârvan, dosar 1.

²⁴ *Ibidem*, Grigore Tocilescu, dosar 4.

²⁵ *Ibidem*, A. D. Xenopol, dosar 4.

Librăriei „Șaraga” din Iași pentru apariția unei ediții populare a *Istoriei Românilor*.

Un număr relativ redus de documente, dar cu valoare de conținut specială, s-a păstrat și pentru o serie de artiști plastici români. De la pictorul Aurel Bordenache²⁶ menționăm o declarație prin care vinde Editurii Cartea Românească 9 planșe mici și 24 planșe mari pentru ediția *Poeziile lui Eminescu*, pentru Honoriu Crețulescu²⁷, de asemenea, o declarație prin care vinde o reproducere a tabloului *O lecție la o școală primară*, iar de la pictorul Octavian Măgură²⁸ o declarație din anul 1933, de vânzare a dreptului de a fi reproduse tablourile cu portretele unor voievozi și domni. Astfel de documente pot fi cercetate și pentru pictorii Aurel Petrescu²⁹ (planșe pentru ilustrarea operei lui Ion Creangă), D. Stoica³⁰ (vinde Editurii Cartea Românească 48 de desene pentru ilustrarea poveștilor și amintirilor lui Ion Creangă și portretul lui Avram Iancu) și Nicolae Tonitza³¹ (declarație prin care cedează drepturile pentru a fi reprodus tabloul *Chip de copil*).

Utile și valoroase sunt și documentele grupate în seria „Diverse”. Aici remarcăm o carte „liliput”, legată în piele, cuprinzând reflecții ale lui Napoleon Bonaparte³², și scrisoarea unui necunoscut trimisă soției sale cu prilejul efectuării unei excursii în localitatea Palanca, unde sunt expuse date despre moartea lui Emil Rebreanu, fratele lui Liviu Rebreanu, spânzurat de armata ungară în primul război mondial.

Redăm în cele ce urmează un fragment din scrisoare: „Când te apropii cu trenul de Palanca îți izbește vederea o cruce de piatră, simplă de altfel, și cu toate astea este ornată de cele mai înfiorătoare amintiri. Este crucea lui Emil Rebreanu, fratele romancierului, omorât de unguri în timpul războiului... Am aflat multe amănunte. La dreapta este un copac... de care fusese spânzurat Apostol. ... Acum vreo doi ani Liviu cu nevasta a dezgropat trupul fratelui său... S-a săpat și s-a dat de un schelet care a fost recunoscut numaidecât prin faptul că-i lipsea un deget de la o mână. Alături de schelet era o pălărie, pălărie pe care Emil Rebreanu o aruncase în groapa umedă înainte de a fi spânzurat. Și acum ca și atunci când s-a săvârșit grozavul act, armata era împrejurul gropii, cu singura diferență, că acum dădea eroului mort pentru cauza patriei onorurile cuvenite. Liviu Rebreanu se spune că n-a plâns; cu capul sprijinit într-o palmă urmărea

²⁶ *Ibidem*, Aurel Bordenache, dosar 1.

²⁷ *Ibidem*, Honoriu Crețulescu, dosar 1.

²⁸ *Ibidem*, Octavian Măgură, dosar 1.

²⁹ *Ibidem*, Aurel Petrescu, dosar 1.

³⁰ *Ibidem*, D. Stoica, dosar 1.

³¹ *Ibidem*, Nicolae Tonitza, dosar 1.

³² *Ibidem*, Diverse, dosar 11.

totul, și când muzica militară întona rugăciunea, cu ochii inundați de lacrimi a strigat : «Acesta este fratele meu». Iar deasupra gropii își tremura frunzele părul, parcă înfiorat de vedenia trecutului”.

Colecția despre care vorbim este valoroasă și prin faptul că reunește și scrisori, puține, ce este drept, aparținând unor mari artiști și scriitori străini, cum ar fi Gabriele D’Anunzio, Louis Leopold Boilly, Benedetto Croce, Angelo de Gubernatis, Paul Delaroche, Alexandre Dumas fiul, I. Gentile, Pierre Loti, André Malraux, Guy de Maupassant, Marcel Proust, Raffaello Romanelli, Jules Verne, Emile Zola, manuscrise de la Pietro Mascagni, Frédéric Mistral, Anna de Noailles, Ernest Renan, precum și autografe de la Anatole France, Alphonse de Lamartine și Franz Liszt.

La sfârșitul acestei colecții a mai fost inclusă o structură intitulată *Manuscrise literare*³³, ce cuprinde un număr de 21 manuscrise fără autor. Între acestea semnalăm, la nr. 1: caiete cu diferite însemnări de călătorie <după anul 1739>, la nr. 3: memorii de zbor intitulate „Semi-Zei” privind începuturile aviației în România; la nr. 8 menționăm un comentariu literar asupra poeziei lui Octavian Goga, scris la moartea acestuia, la nr. 7: un fragment de jurnal pentru anii 1944-1946 ; la nr. 9: poezia *Lucifer*, în limba engleză, probabil o adaptare a *Luceafărului* lui Mihai Eminescu, la nr. 14: manuscrisul unei comedii intitulate *One too many*, la nr. 15: manuscrisul incomplet al unui roman în limba engleză ; la nr. 19: un caiet cu însemnări zilnice de interes internațional pentru anii 1945-1946. Atrag atenția și documentele inventariate la poziția 17, unde se păstrează o dedicație și semnătura împăratului Napoleon.

Prezentăm, în continuare, câteva dintre fondurile personale și familiale aflate în depozitele Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale.

Între documentele aparținând lui Victor Deleu se regăsește și o emoționantă proclamație-manifest, cu referire la necesitatea unirii românilor într-un singur stat: „nouă, ca români, nu ne mai este posibilă existența în cadrele statului austro-ungar, noi, cari în limbă, cultură, în structura socială și în întreaga ființa noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii, cerem cu voință neștrămutată încorporarea noastră la România”.

Arhiva *Karl Kurt Klein* se detașează prin manuscrisele și copiile lucrărilor științifice. La fel de valoroase sunt și manuscrisele literare și creațiile populare adunate de scriitorul Alexandru Lupeanu-Melin, precum și fotografiile reprezentându-i pe istoricii Ioan Moga, Ioan Lupuș și David Prodan.

În fondul familiei *Apor*, pe lângă documente relative la unii dintre membrii familiei regăsim și un catalog privind instrucția militară și conșcripții pentru scaunele Gheorghieni, Mureș și Trei Scaune.

³³ *Ibidem*, *Manuscrise literare*, dosarele 1-21.

Arhiva familiei *Bethlen din Criș* cuprinde și corespondența lui Albert Hulathy, secretar al principelui Mihail Apafi I, hotărâri ale Dietei Transilvaniei din anul 1697 și însemnări privind Răscoala lui Horea, iar în fondul familiei *Josika de Vlaha* pot fi cercetate și documente privind comerțul cu Țara Românească, emise de domnul Matei Basarab, precum și manuscrise cu caracter istoric, juridic și religios.

Extrem de interesantă este și arhiva creată de *George Barițiu*, unde au fost clasate documente privitoare la activitatea politică desfășurată de acesta în cadrul Partidului Național Român și corespondență purtată cu personalitățile politice și culturale ale vremii sale.

Pentru botanistul Alexandru Borza pot fi cercetate cataloage de plante și ierbare, numeroase scrisori, carnete și caiete de teren, hărți pentru flora și fauna României etc.

Bogată și importantă este și arhiva lui *Timotei Cipariu*, unde regăsim informații despre activitatea politică, științifică și culturală a acestuia, numeroase scrisori, jurnale și caiete cu însemnări personale, manuscrise ale unor articole și poezii.

De la mitropolitul *Victor Mihaly de Apșa* semnalăm o foarte bogată corespondență, diplome papale pentru numire în funcții și acte de studii, precum și însemnări și note cu caracter religios.

Asemenea documente se află și în fondul *Ioan Micu Moldovan*; ele reflectă rolul jucat de creatorul arhivei la redactarea Pronunciamentului de la Blaj, din anul 1868, și în viața Partidului Național Român din Transilvania, activitatea tipografică desfășurată la Blaj și în cadrul Băncii „Albina”.

Deosebit de important este și fondul *Elie Dăianu* care cuprinde note zilnice și însemnări din anii 1902-1911, 1917-1918, 1921, 1930-1956, manuscrise ale unor lucrări științifice și literare, un număr foarte mare de scrisori, documente colecționate, între care remarcăm pe cele privitoare la anul 1821 în Țara Românească și Moldova și la procesul memorandiștilor.

Între arhivele de mare valoare conservate la Direcția Județeană Cluj se numără și fondul personal *Valeriu Braniște*. O parte dintre documente fac referire la acțiunile penale deschise împotriva lui Valeriu Braniște și a ziarelor conduse de el, iar altele sunt manuscrise ale unor poezii aparținând acestuia și însemnări zilnice pentru anii 1925-1926.

Arhiva *Bazil Gruia* este importantă prin scrisorile originale ale lui Lucian Blaga trimise Victoriei Bena și Rodicăi Gruia, materialele medicului Aurel Moga referitoare la boala poetului Lucian Blaga, prin scrisorile de dragoste ale lui Octavian Goga trimise Aureliei Rusu, precum și prin numeroasele fotografii ale membrilor familiei Blaga și ale Aureliei Rusu.

Din arhiva lui *Lajós Kelemen* menționăm un jurnal zilnic pentru anii 1894-1938 și manuscrise cu caracter memorialistic din perioada 1710-1920, iar din

arhiva familiei *Bran* pe cele create de preotul Emil Bran, președinte al Consiliului Național Român din Dragomirești, actele și fotografiile memorandistului Antoniu Bălibanu.

Pentru istoricul Dimitrie Braharu remarcăm, documentele despre Revoluția de la 1848 din Transilvania, scrisorile lui Ilie Măcelariu, Gheorghe T. Kirileanu, N.D. Cocea, Nicolae Titulescu și Roberto Fava.

Din seria fondurilor familiale păstrate la Cluj semnalăm și pe cele create de membrii familiilor Anderco de Homorod, Bánffy, Boeriu, Constantin de Făgăraș, Gyulai-Kuun, Kemény, Korda, Lázár din Fântânele, Lázár din Mureșeni, Matskasi, Mihaly, Mikó-Rhédei, Szentkeresztzi, Wesseleny.

Evidențiem și valoroasele documente create de Augustin Bunea relative la alegerea sa ca membru al Academiei Române și discursul ținut la înmormântarea baronului Urs de Marginea (1897 septembrie 12), de Dimitrie Moldovan privitoare în special la lupta pentru respectarea drepturilor națiunii române, de Alexandru Sterca-Suluțiu în legătură cu dreptul românilor de a fi reprezentați în Dieta Transilvaniei, numirea de consilieri școlari de naționalitate română ca funcționari în Dieta de la Cluj, precum și de medicul Eugen Morariu, Emil Hațieganu, arhiepiscopul Alexandru Nicolescu, Ștefan Meteș, Iuliu Hossu și familia Precup.

Între arhivele conservate în depozitele Direcției Județene Dâmbovița a Arhivelor Naționale remarcăm fondurile personale *Nicolae Bidnei* (manuscrisul studiului monografic al comunei Stânca Roza și un caiet cu poezii populare culese din județul Caraș-Severin) și *Gheorghe Rusescu* (albume cu fotografii de familie și ale Diviziei a XIII-a ilustrând aspecte de pe front din anul 1941), precum și fondurile familiale *Corbescu* și *Dalles*.

La Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale evidențiem documentele ordonate în fondul *Aristide Serfioti*, fondatorul unui spital militar la Galați în timpul Războiului de Independență, corespondența lui Ioan C. Bohociu cu Dimitrie Cuclin și Theodor Rogalski, precum și jurnalul Marioarei Bujoreanu pentru anii 1944-1945.

Pentru Direcția Arhivelor Naționale din județul Harghita menționăm documentele familiei *Both*, din Căpâlnița, și un registru al audierilor deținuților din închisoarea scaunului Ciuc, din anii 1784-1786, aflat în colecția *Liviu Moldovan*.

Între documentele create de diferite personalități aflate la Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale amintim manuscrise ale studiilor, articolelor și lucrărilor istoricului Silviu Dragomir, corespondența avocatului Toma Ienciu, scrisorile primite de Ștefan Ocskay de la infantele Spaniei, Alfonso de Bourbon și un jurnal al unei călătorii din anul 1856 în Texas.

O parte din arhiva familiei *Bacovia* se află în depozitele D.A.N.I.C. și la Iași, arhiva creată de *George Barițiu* este păstrată la Alba și Cluj, fragmente ale fondului

personal *Teodor Bălan* sunt conservate la D.A.N.I.C. și la Suceava, documentele aparținând membrilor familiei *Cantacuzino* se păstrează atât la D.A.N.I.C., cât și la Vâlcea, arhiva lui *George Coșbuc* este depozitată la Bistrița-Năsăud și la Cluj, arhiva membrilor familiei *Davila* și a lui *I.G. Duca* poate fi studiată la D.A.N.I.C. și la Dolj; documentele create de *George Enescu* sunt conservate la D.A.N.I.C. și la Direcția Municipiului București, fragmente ale fondurilor *Emil Hațieganu* și *Onisifor Ghibu* sunt păstrate la D.A.N.I.C. și la Cluj, fondul familiei *Hurmuzaki* se află la D.A.N.I.C. și la Sibiu, al familiei *Kemény* la Alba și la Cluj. Documente create de *Alexandru Lapedatu* sunt depozitate la D.A.N.I.C. și la Cluj, părți din arhiva generalului *Gheorghe Magheru* le regăsim la D.A.N.I.C. și la Dolj, arhiva omului politic Iuliu Maniu se păstrează la D.A.N.I.C. și la Cluj, fragmente din arhiva lui *Iuliu Marțian* pot fi cercetate la Bistrița-Năsăud și la Cluj, fragmente ale fondurilor *Dimitrie Moldovan* și *Ioan Micu Moldovan* sunt depozitate la Alba și la Cluj, părți ale arhivei familiei *Sturdza* sunt conservate în depozitele D.A.N.I.C. la Argeș și la Iași, arhiva lui *Alexandru Vaida-Voevod* este păstrată la D.A.N.I.C. și la Sibiu, iar arhiva creată de Sever Zotta este depozitată la D.A.N.I.C. și la Iași.

Arhiviștii din România au, în prezent, o sarcină extrem de importantă, și anume, aceea de a milita pentru ca documentele aflate încă la organizații particulare sau persoane fizice să fie depuse spre păstrare permanentă în depozitele Arhivelor Naționale, unde există certitudinea protejării, conservării și cercetării acestora. Instituția va trebui să abordeze o politică de depistare și colectare generală a unor astfel de arhive. În acest sens, cunoașterea reciprocă a intereselor deținătorilor privați și a Arhivelor Naționale ni se pare esențială. Aceștia trebuie să fie informați în legătură cu reglementările Legii Arhivelor Naționale și condițiile de conservare oferite de Arhivele Naționale pentru documentele aflate deja în depozitele ei, să fie convinși că păstrarea acestora în depozite publice reprezintă singurul mijloc de protejare a valorilor documentare pe care le dețin și că studierea lor este deschisă, cercetarea acestora fiind limitată doar de reglementările legale sau de clauzele impuse de foștii deținători.

Nu ni se pare lipsit de importanță să remarcăm faptul că, astăzi, preocuparea pentru trecut este mai puternică, particularii își constituie tot felul de colecții de autografe, de scrisori, de plicuri cu valoare, de fotografii, de manuscrise etc. Acestea circulă de la un colecționar la altul, fapt ce îngreuiază procesul de cunoaștere și protejare a unor astfel de izvoare istorice.

Dar nu numai particularii sunt deținători de arhive personale, ci și unele institute și laboratoare de cercetare științifică, unde se păstrează originale și concepte ale lucrărilor științifice sau corespondența unor oameni de știință. Mai produc arhivă personală și uniunile scriitorilor, artiștilor plastici, fotografilor, ale avocaților, fundațiile, asociațiile, cenaclurile literare și cluburile.

Arhivele create de persoane particulare, instituțiile și societățile amintite vor ajunge, cu siguranță, într-un viitor apropiat, în depozitele Arhivelor Naționale, conservarea acestora fiind una dintre atribuțiile majore ale instituției ce administrează Fondul Arhivistic Național al României.

Articolul s-a dorit a fi un mijloc de evidențiere a valorii arhivelor personale și familiale existente în Arhivele Naționale, un apel de suflet transmis aceluia care nu s-au decis încă să depună documentele pe care le dețin spre păstrare permanentă la Arhivele Naționale, o formă de a convinge publicul să facă acest lucru și un prilej de a le mulțumi aceluia care au făcut-o deja, oferind arhivelor proprii siguranță, metode științifice de prelucrare și folosire.